

веселий гамір, співи — до ночі. А на ніч хто відіхав додому, а хто куди пішов ночувати. Я знову попав у трійку — але вже з дир. Барвінським та д-р Тисяком, і ми поїхали до Угнова. Там у привітній хаті о. пароха Трешневського для нас серпешня гостина й нічліг. Ранішнім поїздом вернулися ми до Львова.

Карівська урочистість показала наглядно культурний зріст нашого освідмленого села, ідейність і справність його провідників — але й ще щось більше. А саме, що староґалицька музика, чи анонімова півнародня пісня, чи твори чільних тодішніх композиторів, це не якийсь музейний об'єкт, не справа якихось замкнених у собі мрійників-фантастів, що тікають від реального життя, а навпаки — це велика реальна дійсність, велика живучість і актуальність, оруддя духового підйому не тільки інтелігенції, але й народніх низів. В найновішій добі, коли передвоєнний народницький санкюльотизм Драгоманівської школи уступає щораз скорішим темпом перед поширеним і поглибленим поняттям патріотизму-державництва, в добі великих релігійно-народніх свят, католицьких установ для молоді та археологічних відкриттів із княжої доби погідна староґалицька пісня стає майже знаком часу. Зокрема ж біжучий 1937 рік перейде до історії під знаком двох золотих К. Кринос і Карів. Дві такі світлі всдії в культурному життю XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX А коли подумаємо собі *Зем. Чина* про оцей теперішній зріст народнього життєвого розмаху в усіх ділянках, опромінений Божим благословенням, вимоленим устами всього народу по цьому боці Збруча — з душі рветься Матюкова пісня, пісня минулого, сучасного й майбутнього заразом:

Кріпись, Народе, кріпись,
Бодро і сильно держись!
Хоч зло шаліє, не упадай,
А честь і віру давню тримай!

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Юрко Мушак

ПОСТАТЬ ПРОМЕТЕЯ

у світовій та українській літературі

(Докінчення)

В драматичній сцені „Іфігенія в Тавриді“ Лесі Українки Іфігенія сумує за рідним краєм:

Чи можем ми змагатись проти сили
Землетрушителів і громовладців?
Ми, з глини створені... А хто створив нас?
Хто дав нам душу і святий огонь?
Ти, Прометею, спадок нам покинув
Великий, незабутній! Тая іскра,
Що ти здобув для нас від задрих Олімпійців,
Я чую пал її в душі, —

Він мов пожежі пламільнй непокірний,
Він висушив мої дівочі сльози
В той час, як я одважно йшла на жертву
За честь і славу рідної Гелляди.

Іфігенія попадає в розпуку, в одчаю хоче відібрати собі життя, одначе отямлюється й каже:

Ні це не жарт нащадка Прометея!
Коли хто міг одважно йти на страту,
Той мусить все одважно зустрічат
Тяжкий твій спадок, батьку Прометею.

Сцена ця — це символ людських змагань.

Горда й зухвала „Нюбея“ — свідома того, що вона дочка Прометея, тому то її ніщо не всилі зломати:

І хоч у горі закохана, все ж я дочка Прометея.
І милосердя в Тебе не буду бламати!
...Тільки очі мої ллють потоки палющї сліз,
Слїз моїх зупинити не можеш ти, люта богине.

Та мабуть найсильніший вплив гордого й незломного Титана відбився найбільше в драматичній поемі „У катакомбах“.

Ось як промовляє тут „неофіт Раб“:

Мені дарма, чи бог один на небі,
Чи три, чи триста, чи хоч мірїяди,
За жадного не хочу помірать,
Ні за царя в незнаному едемі,
Ні за тиранів на горі Олімпі,
Нікому з тих не буду я рабом, —

— — — — —
Брати мої, нащадки Прометея!
Вам не орел розшарпав груди горді, * —
Бридли гадюки в серце упялись,
Ви не приковані на тій кавказькій кручі,
Що з далека сія ніжним чолом,
Про вязня вістку людям даючи.
Ні, ви поховані в землянках, звідки навіть
Не чуток брязкоту кайданів, ні стогнання
Ні непокірних слів...

З цього видимо наглядно, як великий вплив мав на Л. Українку невмирущий страдник, Титан Прометей. З кожної стрічки гремить тут силою грому незломне завзяття, тому й не диво, що Іван Франко назвав Л. Українку „мужчиною в українській літературі“.

Бо ж вона не знає рабства:

Доволі з мене рабства на цім світі,
Я честь віддам Титану Прометею,
Хоч не творив своїх людей рабами,
Що просвітив не словом, а вогнем,
Боровся не в покорі, а завзято
і мучився не три дні, а без ліку,
Та не назвав свого тирана батьком,
а деспотом всесвітнім і прокляв...

* Пор. Ю. Словацкі „Młoda Polska“ 30. marca 1839. „Polska terazniejsza podobna do Prometeusza, któremu się wyjada nie serce, ale mózg i rozum“.

Подібно в „Орґії“ з іронією й сарказмом докоряє Антея Федонові, пригадуючи йому „безсмертний образ Прометея“.

До того всього можемо додати ще переклад Л. Українки з Ади Негрі, де теж вказує поетка на Прометея.

Прометей був для Л. Українки символом революційного духа, незломности, посвяти для народу й віри в упадок тиранії й тріумф світлої перемоги. Пройнята величчю духа незломного Титана, Л. Українка хотіла, щоб також її слова

Луну гірську будили, а не стогін,
Щоб краяли, та не труїли серце,
Щоб піснею були, а не квилінням.

В творчості І. Франка зустрічаємося тільки один раз із образом Прометея, а саме в посвяті М. Вороному збірника віршів „Semper Tigro“. Поет каже тут так:

Слова — полова,
Але вогонь в одежі слова —
Безсмертна чудотворна Фея,
Правдива іскра Прометея.

Одначе впливи Прометея гомонять у всіх поемах Франка, „Мойсей“, „Іван Вишенський“, „Смерть Каїна“, „Вічний революціонер“ і в могутній оді „Каменярі“, де цілий гурт каменярів закованих у крицеві пута, й прикованих до скелі — Кавказу, з піднесеним в гору чолом, з усмішкою на устах не дбають про себе, зрікаються особистого щастя.

Образ Прометея стрічаємо також в „Думці“ Данила Млаки (С. Воробкевич). „Зоря“ 1868 ч. 12—13, але тільки як поетичне порівняння.

З новіших письменників опрацював цю тему наново в драматичній сцені „Прометей“ Сп. Черкасенко (Петро Стах), що вийшла в збірці його поезій накладом В-ва „Дзвін“ (Київ-Відень 1920).

Зміст цієї драматичної сцени такий:

Прометей прикутий до скелі, з виразом затамованої муки закинув голову назад і говорить:

Віками йдуть, хвилина по хвилині...
Збайдужів дух мій, зацінів,
І тільки хижі клементи орлині
Ще будять в серці гнів.

Се що?... перед очима мають крила
О, Зевсів кате, ти се? Знов?
Шматуй, точи по краплі кров, —
Його поки — що сила!..

Стрепенувшись, з палаючими очима намагається розбити заліза, кляне Гефайста за його крицеві пута; якби не вони, то він напевно поборов би Зевса, бо чує ще в собі силу, в його грудях ще не згас огонь і він скинув би Зевса з небесних висот до темного Аду. Та хоча б не знати як довго довелося йому висіти на тій скелі серед мук, то Зевс не зможе вирвати з його

грудей крику зневіри! До Прометея доходить лагідний, але журливий спів Океанід, сильний контраст ніжності до мук Прометея.

Але та ніжна, коліскова пісенька побуджує Прометея до сарказму; це бачимо й чуємо в самій метриці вірша:

Під землею у долині
Теж блукають тихі суми,
Ледве чутні віють шуми,
Ходять тіні..

У задумі там глибокій
Забуваються страждання,
Никнуть горді бажання,
Рай той спокій.

Слава ж, Мойро, невблагана,
Що вогонь у грудях маю,
Що спасла від того раю
Ти Тітана!

В сто-крат ліпше загинати
В муках поривів високих
Ніж в спокоях тих глибоких
Жити і...спати!..

Приходить опертуніст Океан і намовляє Прометея до покори. Щоб його переконати, показує йому матір Теміду, яка так промовляє до нього:

Матері, сину коханий,
не забувай.

Вразили муки — кайдани
Серденько в край!

Матері впала на спину
Доля твоя.

Леличку, гордий мій сину,
Муко моя!

Побачивши матір, здригається Прометей, та не зробив так, як зробив пізніше Коріолан. Щоб синівські почування не зламали його, він благає Мойру:

...Мойро, сили дай!
Дай пережить важку хвилину,
Не кидай у одчай..
Ідіть собі... Я не скорюся до загину...

Вони відходять. Прометей запалюється страшним гнівом і силкується перервати ланцюги. Клене Гефайста, що він у рабському страху перед Зевсом прикував його до скелі.

Починається агон — змагання між хором, що прославляє Зевса, і Прометеєм, що величає юрбу:

Земле занедбана, земле заплакана,
Знову повстане твій вік золотий!
Юрбо зневажена, юрбо заплакана,
Згине, як привид, тиран навісний.

Зевс грозить Прометееві, що розібе юрбу громами й витьопить водою, але Прометей зідливо відповідає:

Спізнавсь, пан-отченку! Дарма!
 Перун блищить, де тисне тьма,
 Я ж запалив огонь пожеж,
 І бога грізного гординя,
 Що досі не знала меж,
 Померхне в нім, як миготіння.
 Нептун же тим страшний,
 хто ходить у долині,
 У кого розум при землі,
 Я ж думку збудив у людині
 І показав дорогу на шпилі!..

На запит Зевса, хто дав йому право] служити юрбі, Прометей відповідає:

Хто право дав?
 Я не питав..
 Мій дух в саятій екстазі
 З небес приніс їм дар.
 Огню божественного жар,
 Німих рабів,
 Що ниділи в зневазі,
 З низин повів я до верхів —
 І став там рівний між братами,
 З юрбою — богом над богами.
 За владу ти тремтиш і не дарма!
 Юрба іде — і вас нема!
 І не лякай страхіттями Тартара,
 З піднятим чолом жди удара,
 Бо Прометей
 Не вмре у спогадах людей!

Розтинається страшний грім:

Земля тремтить; скеля, до якої прикуто Прометей, розколюється, і він падає вниз. Юрба, що в цю хвилю сходить на гору, підхоплює його й на руках несе до верхів'я. Визволений Прометей сяє сонцем у radoшах перемоги і з гордо піднесеним чолом слідкує, як тануть у цьому сяєві ясні тіні богів.

Мотив Прометейя опрацював два рази Валеріян Поліщук. „Муки Прометейя“, драматичний вірш, друкований у „Житті й революції“ 1927 і в осібній драматичній поемі „Прометей і людство“ (Д. В. Ук. Харків 1930).

Малює тут Поліщук відвічну боротьбу двох світів і хоче дати символ поступу й перемоги над заскоружлістю деспотизму й тиранії.

Л. Мосендз написав теж вірш „Прометей“ („Вістник“, березень 1934). Слід ще згадати і „Дари Прощення“ Миколи Матіїв-Мельника („Календар для всіх“ 1935).

Поет в ямбах клясичної трагедії малює страшну грозу, серед якої відбувається нелюдський присуд:

Дрижав старий Кавказ, гудів у хмарах грім
 І рокоти його греміли над верхами,
 І сипався зо скель кремінний гострий лім,
 І пил їдкий злягав туманом над ярами.

Бряжчали ланцюги залізних пут гризьких:
 Зевеса гострий суд збувався по наказу...
 Дудніло в глибинах од молотів важких,
 Що ними бив Гефайст до гордих стін Кавказу.

Поет вміло й по-мистецьки використав тут звук „р“, щоб віддати цілу трагічну сцену закування Прометея, за те, що полюбив гарячо людський рід:

За те, що полюбив гарячо людський рід
 І смертним забажав воскресення й обнову,
 І світло їм добув із соняшних орбіт —
 За те і на руках і на ногах окови!

І в обоюдь йому кинджал прорізав груди,
 У замахах крицевих зовялі дужі руки —
 І ноги пройняла страшна морозна лють,
 І дика самота закрила в серці муки...

Та духом в страстях тих не падав Прометей,
 Яфета гордий син і віщої Теміди:
 Він знав, що за добро любов найде в людей,
 І світлий день прийде великої побіди!

Бо знав, що із тварин людей він сотворив,
 В змаганні учинив титанів із пігмеїв
 І їхню нову путь сам сонцем озарив —
 І — вічно житиме вогонь той Прометейв!!

Образотворче мистецтво теж втілювало Прометееву тему. Появляється він у грецькій штудії вже в 6., або може навіть 7. віці до Хр. Образ, що представляв муки Прометея на балюстраді Олімпійського Зевса, виконав артист Панайнос, але ми мало що знаємо про нього. Описує його Павсаній (V. 11. 2).

Другий образ із муками Прометея намалював славний маляр Парразій (кінець V. в. до Хр.). Він послужив за зразок невідомому маляреві Евантові, а його опис дав нам новістар з часів цісарства Ахіль Татій. Крім цього зберігся стінний помпеянський фреск, плоскорізьба на капітолінському саркофагу в Римі, фреск у віллі Памфілі в Римі, дві мармурові статуї з Пергамону.

З новіших артистів знаний „Прометей“ французького майстра Пюві де Шаванна, Л. Джордана (різьба в віденській Академії), „Муки Прометея“ віденського скульптора Т. Амборі¹, та „Прометей наших днів“ Рамзая Лоджа (Едінбург). На цьому образі представив артист винахідника Джемса Вотта, що збудував парову машину й навчив людей користуватися вогнем.

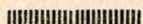
Отже бачимо, що в різних часах, в різних народів, у різних фільсофічних чи політичних школах, давній характер міту затрачувався, відходив на другий план. Прикований Прометей став символом незломности, сильної індивідуальности, що виконує

¹) Пор. „Всесвіт“ за 1928 ч. 32.

своє завдання, не зважаючи на жадні перешкоди, не чекаючи вдячності „за свій кривавий груд“, не звертає уваги на опір юрби, для якої посвячується, як Ібзенів д-р Штокман.

Для середньовічних християн був Прометей подвижником, що посилає, як Христос із хреста, молитви за своїх мучителів-катів до неба: „Отче, прости їм, бо вони не знають, що роблять“. Прометеем стає той, що не вертається з наміченого шляху, випе за свою високу ідею з піднесеним чолом, з усміхненим лицем, подану чарку отрути, як це зробив колись Сократ.

А скільки то Прометевів записано на сторінках нашої історії, як Байда, Тарас і Остап Бульба, аж до Кальнишевського, а далі аж до Прометевів наших днів. Тому й не диво, що наша Історія приковує читача, не лише своїми світлими моментами, але навіть напозір понурими, бо притягає та прометейська сила, віра у тріумф перемоги правди, бо сила тиранів обмежена, — над ними панує невблагана „Мойра“ — цей вічний незмінний Божий лад світу. Зявється силач Геракль і вбе затроєною стрілою свого лука хижого орла, що виїдає печінку й розбиває серце, розірве крицеві пута, й Прометей, осяяний блиском свого божеського маєстату, засяде у „вольному колі рівних собі богів“.

Сосфія Старокейська-Морстінова

НА ІДЕОЛОГІЧНІМ ПЕРЕЛОМІ*

Завдання літератури

(Той неспокій, та дезорієнтація, той голод ідеї, а радніше загальності ідеї, відбивається, так як усі великі удари живчика людства, в літературі.) Понад сотку літ книжку читали, обливали слізьми, вміли напам'ять — вона була товаришкою життя, допомогою в праці, — її шанували і поглитували. Сьогодні нарікається загально, що молодь збайдужіла до літератури, і справді, того відношення до писаного слова, що його з молодих літ пам'ятаю, немає сьогодні. Нова книжка не є чимсь великим, важним, потрясливим, поривальним. Це зовсім зрозуміле. Давніше книжка була народньою трибуною, народнім і політичним чином, була народнім гимном і молитвою, була й провідником життя і виразником найглибшої туги та прямивань, — була з громадянством глибоко зросла, бо висловлювала загальну віру і загальну тугу, бо містила те щось, що так влучно й гарно називає Роман Колонєцький „Мітом“. Те поняття міту відрізняє він у своїй цікавій брошурі „Суспільні завдання літератури“ від гасел, програм, навіть від ідеологій. Називає мітом загальну віру, що не підпадає дискусії, здібну чуттєво запаляти і піврати... Сьогодні

* Перекладаємо цю статтю з „Przegląd-u Powszechno-go“ ч. 6. 1936, пропущаючи неактуальні для нас місця. *Ред.*